



İran, Bomba ve Türkiye

Yalım Eralp

5 Ekim 2009

Özet :

Nükleer silahlara sahip bir İran bütün dünya için endişe kaynağıdır. İran şimdiye kadar NSYÖ anlaşmasını ihlal için kaçamak yollar kullanmış ve uluslararası camiayı yanılmıştır. Obama Yönetimi bu gelişmeler konusunda kendisinden önceki Bush Yönetimi kadar endişelidir. Bununla beraber, Başkan Obama'nın nükleer silahlar konusundaki yaklaşımı ve İran'la müzakereler hem öz hem şekilde farklı olmuştur. Endişe konusu bir diğer husus da İsrail'in nükleer İran konusundaki tutumu ve ABD'nin İsrail'i nasıl durdurabileceğidir. İran'la 1 Ekimde başlayan müzakereler Batı tarafından yapıcı olarak nitelendirilmiştir. Bu müzakereler zaman alacak ve zorlu olacaktır. Türkiye'nin nükleer bir İran konusunda tutumu son zamanlarda ikircikli olmuştur. Türkiye nükleer bir İran istememekle beraber, parmağını nükleer İsrail'e yönlendirmiştir.

İran'ın nükleer alandaki faaliyetleri uzun zamandır uluslararası gündemde yer buluyordu. Son günlerde ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisinin bulunduğu açıklanması mevcut kuşkuları daha da arttırdı. Aslında İran ve nükleer çalışmaları gerilere gider. "Bomba'nın kara borsası: nükleer yayılma üzerinde çalışma" adlı kitabında Buchet-Chastel bunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Pakistan ile İran arasındaki görüşmeler 1984 yılına kadar uzuyor ve Pakistan bombasının babası Abdul Kadir Khan'ın, çoğu kez Pakistan siyasal yetkililerinin bilgisi ve bazen talimatı aksine İran'a nükleer alanda yardım ettiği anlaşılıyor. Başlangıçta Şah devrinde başlamış her türlü nükleer faaliyete karşı çıkan İmam Humeyni'nin daha sonra Irak

harbi ve Irak'ın kimyasal silah kullanması ile görüş değiştirdiği sanılıyor. İmam'ın ölümünden sonra nükleer faaliyetler hız kazanıyor. 1990'lı yıllarda da Çin'le de bazı alanlarda işbirliği yapılıyor. Ama işin önemli kısmı Pakistan'dan gelen bilgi ve yardım.

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (NSYÖ) anlaşmasına taraf olan İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı (UAEK) ile ilişkileri de kurumun gerekli denetimleri yapmasını engellemesi dolayısıyla kötü. Sicili de kötü. 2000'li yıllarda da İran, Ajansı aldattığını sonradan kabul etti. Geçenlerde açıkladığı ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisinin varlığı da siciline eklenmiş görünüyor.

Gaz ve petrol zengini İran'ın, nükleer faaliyetlerinin barışçı olduğunu ilan etse de bu faaliyetler konusunda uluslararası camiada yaratılan kuşkular ve İran'ın UAEK denetimleri alanında şimdiye dek olumsuz tutumu sadece ABD'de değil İran'ın komşularında da ciddi endişe uyandırdı.

NSYÖ Anlaşması

1968 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca onaylanan ve daha sonra uluslararası bir anlaşma haline gelen belge nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelikti. Bilinen beş nükleer devlet (ABD, SSCB {sonradan Rusya}, Çin, İngiltere ve Fransa) dışında kalan anlaşmaya taraf olan ülkeler hem nükleer silah elde etmeye çalışmayacaklar hem UAEK denetimlerine nükleer enerjinin barışçı amaçlarla kullanılması konusunda tabi olacaklardı. Hindistan, Pakistan ve İsrail anlaşmaya hiç taraf olmadı. Hindistan anlaşmanın eşit olmadığı hususunu vurguladı. İrkçı Güney Afrika sonradan rejim değişikliğini takiben anlaşmaya katıldı. Anlaşmaya başlangıçta taraf olan Kuzey Kore sonradan anlaşmadan çekildi ve bombasını yaptı.

NSYÖ'ye göre nükleer silah sahibi beş ülke de anlaşmaya taraf olmayan ülkelere nükleer silah elde etmeleri için yardım etmeyeceklerdi. Üstelik barışçıl amaçlarla dahi olsa anlaşmaya taraf olmayan ülkelere bu alanda teknoloji transferinde bulunmama yükümlülüğü altına giriyorlardı.

Genel kabul gören bir husus NSYÖ anlaşmasının amacına ulaşmadığı yönündedir. Barışçıl amaçlarla nükleer enerjiden yararlanmak isteyen ülkelere bir takım kolaylıklar sağlanması hususunda artık genel bir anlayış mevcuttur.

Ancak, Anlaşmanın 2007 yılında Gözden Geçirme Konferansında bir gelişme sağlanamamıştır. Gelecek toplantı 2012 yılında yapılacaktır. Başkan Obama'nın ilk kez bir ABD Başkanı olarak dünyada sıfır nükleer silah sözü ve bu alanda ahiren alınan BM kararı ve gene Obama'nın nükleer enerjiden sivil amaçlarla yararlanmak isteyen ülkelere kolaylık gösterilmesi düşüncesi 2012 gözden geçirme konferansı için umut verici beyanlardır.

Çifte Standart

Daha önce nükleer silah yapan Kuzey Kore, Hindistan ve Pakistan'a yaptırımlar uygulanmıştı. Kuzey Kore'ye halen de uygulanmakta ve bu ülke ile arada bir kesilen müzakereler devam etmektedir. Pakistan Afganistan'daki terör olayı konusunda Batının önemli bir müttefikidir. Hindistan ise ABD ile geçtiğimiz yıllarda imzaladığı bir anlaşma ile adeta tercihli bir duruma gelmiştir. NSYÖ Anlaşması anlaşmaya taraf olmayan bir ülkeye nükleer ülkelerin teknoloji transferini yasaklamıştır. Bu hükme rağmen ABD, UAEK denetimlerine tabi olması koşuluyla anlaşmaya taraf olmayan Hindistan'a barışçı amaçlar için nükleer teknoloji transferi anlaşması yapmıştır. Hindistan, demokratik bir ülke olması ve ABD'nin küresel yaklaşımlarına yardımcı olabileceği umudu nedeniyle böylece tercihli duruma gelmiştir. Görüleceği gibi, nükleer alanda bir ülke konumu, rejimi ve küresel planda oynayabileceği rol dolayısıyla farklı kıstaslara göre muamele görmektedir. İran ise Batı ile hemen her konuda ihtilaflı bir ülkedir. Ayrıca, İran lideri İsrail'i haritadan silme gibi bir beyanat da vermiş idi. Özellikle Orta Doğu'da ABD ve Batının tutumuna ters düşen, karşı çıkan bir siyaset

gütmektedir. Bu nedenle de, İran'a farklı yaklaşılmaktadır.

Başkan Obama'nın Yaklaşımları

Obama'nın yaklaşımları Bush'dan farklıdır. İran'la diyaloga hazır olduğunu belirtmiştir. İran'a Nevruz jesti yapmış, şaibeli İran seçimleri konusunda mümkün mer-tebe kışkırtıcı olmamaya çalışmış ve İran'ı Afganistan toplantılarına çağırmıştır. Global olarak da İslam alemine yönelik ayrı bir konuşmayı Kahire'de yapmıştır. Bunlara ilaveten dünyadan nükleer silahların kalkmasını ilke olarak kabul edip eşitsiz olduğu bir çok ülke tarafından dile getirilen ve eleştirilen NSYÖ anlaşmasının tadil edilebileceğinin işaretini vermiştir. Kısacası yenir bir sayfa açmanın yolunu açmıştır.

Daha önce AB adına Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından İran'la yürütülen ve İran'ın uranyum zenginleştirme gayretinden vazgeçmesi karşılığında bir takım ticari ve teknolojik yardım ve kolaylık sağlama önerileri netice vermemiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bazı yaptırımlar İran'a belirli ölçüde zarar vermiştir. Beş+1 (Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi ve Almanya) ile de 1 Ekim 2009'a kadar yürütülen müzakerelerde de ilerleme kaydedildiği söylenemez. Aksine, İran giderek daha sert bir tutum takınmış ve füze çalışmalarını dünya kamuoyuna sunarak adeta meydan okumuştur. 1 Ekim müzakereleri öncesi de Kum şehri yakınında ikinci bir zenginleştirme tesisi olduğunu açıklamıştır (Aslında böyle bir tesisin varlığının ABD ve UAEK tarafından uzun zamandır bilindiği anlaşılmaktadır).

1 Ekimde Ne Oldu ?

Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya, İran ile görüşmelere başladılar. İran nükleer meseleleri konuşmayacağını daha önce açıklamış idi, ama öyle olmadı. İran, yeni tesisini denetime açacağını ve zenginleştirilmiş uranyumun "önemli" bir kısmının yakıtı dönüştürülmesi için Rusya'ya yollanacağını açıkladı. Bunlar önemli gelişmelerdir, zira İran daha önce uranyum zenginleştirilmesinin Rusya'da yapıp İran'a gönderilmesi önerisini reddetmişti. Bu yolla en azından İran'ın -eğer kararlı ise- nükleer silah yapmasının gecikeceği hesabı yapılmaktadır. Obama ve Batılı kaynaklar da 1 Ekim görüşmelerini yapıcı olarak nitelendirmişlerdir. Bununla beraber, Batılılar henüz tam ikna olmuş değiller. Uranyumun "önemli" kısmı ne demektir ? Acaba gizli kalmış başka tesisler var mıdır? Ve en önemlisi, İran'ın nükleer silah yapma kapasitesi nasıl durdurulacaktır? Bunların cevapları henüz mevcut değildir.

İran'daki tutum değişikliği ciddi ise neden şimdi oldu? Kesin bir tahminde bulunmak zor. Ancak, şimdiye kadar İran'a daha sert yaptırımlar konusunda Rusya ve Çin'in ayak sürüdüğü bilinen bir husustur. Bununla beraber, Obama'nın füze kalkanından vazgeçmesi jesti konusunda Rusya'dan bir karşılık beklediği aşikardır. Medvedev'in 1 Ekim toplantıları öncesinde daha sert yaptırımlara yeşil ışık yakması İran'ı etkilemiş olabilir. Obama'nın Bush'dan farklı ve daha yumuşak "anlayışlı" tutumunun İran tarafından elinin tersi ile itilmesi ister istemez Obama Yönetimini de askeri pozisyon üzerinde durmaya itebilirdi. Üstelik, Başkan Obama İsrail'i İran'a karşı askeri bir harekate girmemesi konusunda

uyarmış ve İran'a karşı daha sert yaptırımlar hususunda söz vermişti. Obama Yönetimi'nin Netanyahu Yönetimi ile arası serindir. İran konusunda bir gelişme olmaması durumunda İsrail'in tek başına hareket etme ihtimali tamamen bertaraf edilemez. İsrail tek başına hareket ederse Amerika, istemese de, hem İsrail'i korumak hem Hürmüz körfezinin İran tarafından mayınlanması önlemek için İsrail'in yanında yer almak zorunda kalacaktır. İran ABD'nin İsrail'i kontrol edememesinden mi çekinmiştir? Böyle bir felaket senaryosunda petrol fiyatlarının ne denli yükseleceği bilinmez ama Rusya'nın mali yönden karlı çıkması kesindir ve Obama'nın İslam alemi ile arasının bozulmasına fazla üzülmesi beklenmemelidir! Ancak, en önemlisi Bush'a nazaran daha akılcı olan Obama'nın açıklamalarının karşılık görmemesinden, ister istemez ABD politikalarının yeniden değiştirmesinden hem Rusya hem İran endişe etmelidir. Dış politikada "zayıf" ve başarısız görünebilecek Obama, en azından iç politika baskısı ile farklı bir tutum alacaktır.

İran'la müzakerelerin kolay olmayacağı sanılmaktadır. ABD henüz elindeki en önemli kozu ortaya sürmemiştir. Sürebilir mi ve bu İran'ı etkileri mi bilinmez. Bu koz İran'a güvenlik garantilerinin (Security guarantees) verilmesidir. Yani İran'ın saldırıya uğraması halinde yardımına gelineceği hususudur. Böyle bir garanti BM Güvenlik Konseyi kararı olarak tecelli edebilir.

Türkiye

Başbakan Erdoğan başlangıçta İran'ın sivil amaçlarla nükleer enerjiden yararlanma hakkını teslim etmiş, ancak askeri amaçlı kullanılmasına karşı çıkmıştır. Son zamanlarda Başbakan "ama İsrail'in de nükleer silahları var" söylemini öne çıkararak adeta İran'ın nükleer silah yapmasının İsrail'in de olduğu için meşru olabileceği izlenimini istemese de verir duruma düşmüştür. Unutulan husus İsrail'in nükleer silah imaline gittiği dönemde Arap ülkelerinin resmi politikalarının İsrail'i yok etme olduğudur. Yani, o zamanlar nükleer silah sahibi olmak İsrail için hayati idi. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise 30 Eylül tarihli basın toplantısında İran'a karşı hem askeri opsiyona hem BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarına karşı olduğumuzu açıklamıştır! Dış politikada havuç ve sopa diplomaside vazgeçilmez araçlardır. Bunu en iyi bilecek durumda olan Davutoğlu'nun kendisidir. Nitekim, Ermenistan'la imzalanan belgelerin TBMM tarafından onaylanmasını Azeri-Ermeni sorunlarının haline bağlaması havuç-sopa'dan başka bir şey değildir. Sayın Davutoğlu basın toplantısında herkesten uzlaşmacı olmasını istemiştir. Maalesef "sindirella" dünyasında yaşamıyoruz. Keşke Davutoğlu'nun isteği gerçek olabilse idi. Nükleer silahı olan bir İran'ın komşusu olarak Türkiye hareketsiz kalamaz. Bu nedenle, İran'ın durdurulması Türkiye için elzemdir. İran nükleer silah elde ederse Türkiye de ya aynı yola girebilir, ya da ABD ve NATO'dan "nükleer şemsiye" alanında mevcut güvencelere ek güvenceler isteme durumunda kalabilir.

Emekli Büyükelçi – Yalım ERALP

Yalım Eralp, Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (Global Political Trends Center – GPoT) Yüksek Danışma Kurulu üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve CNN Türk Diploması Yorumculuğu görevlerini yürütmektedir. 1939 yılı İstanbul doğumlu olan Yalım Eralp, 1958 yılında Forest Hills Lisesi'ni (New York) bitirmiş; 1962 yılında ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1962–1983 yılları arasında New York, Yunanistan ve Roma'da aynı zamanda bir mezunu olduğu NATO Savunma Koleji'nde diplomat ve Brüksel NATO Türk Delegasyonu'nda Müsteşarlık görevlerinde bulunmuştur. Washington Türkiye Büyükelçiliği'nde Maslahatgüzar olarak görev yapmıştır. Yalım Eralp, dört yıl boyunca Dışişleri Sözcülüğünde bulunduktan sonra, 1987 yılında Hindistan Büyükelçisi olmuştur. Büyükelçi Eralp, 1991–1996 yılları arasında dönemin Başbakanları olan Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller'e Başdanışmanlıkta bulunmuş; aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı'nda NATO İşleri Direktörlüğü'nü yürütmüştür. Eralp, 1996 yılında merkezi Viyana'da bulunan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdinde Türkiye Büyükelçiliği görevini yapmıştır. Büyükelçi Eralp, 2000 yılında Dışişleri Bakanlığı'ndan emekliye ayrılmıştır.

GPoT Hakkında

Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT), 2008 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi çatısı altında bağımsız bir araştırma birimi olarak kurulmuştur.

GPoT bünyesinde yapılan çalışmalar ile bölgesel ve uluslararası güncel siyasal eğilimler analiz edilmekte ve bu konularda öneriler sunulmaktadır.

**Bu çalışmada belirtilen fikirler ve sonuçlar yazarın kendi görüşleridir, GPoT ve İstanbul Kültür Üniversitesi'nin görüşlerini bağlayıcı nitelikte değildir.*